

Repere antropologice pe harta gândirii filosofice blagiene

LILIANA MOLDOVAN
Biblioteca Județeană Mureș

Abstract

Antropological Highlights Considering Blaga's Philosophical Thinking

Romanian philosophy, situated, as it is known, in a plan close to the Western philosophy's systems of values, has linked its destiny to that of man. Humanism, the faith in the creative capacity of human beings are two constant elements of the Romanian philosophical works. There is a real specific anthropological tradition of the Romanian thinkers who conceived, in time, philosophical works about specific human existential problems.

Thus, in the period of the Romanian Humanism, Dimitrie Cantemir showed a first sign of discontent about the metaphysics of the human harmony with the world he belongs to. He launched the idea that the Romanian people was formed within the boundaries of minor cultures. This idea will be adopted and amplified by Lucian Blaga, who expresses dissatisfaction with the human situation created by „minor cultures.”

The concern for human problems is quite old in Blaga's preoccupations. He conceives the relationship between culture and the existential status of man as a means of deepening existential dimensions of the human specific. Blaga considers culture as being a part of the way of existing.

Blaga considers that the human being is twice unfortunate. First, because it is subjugated to the desire to overcome the biological condition, then, because it is forced to live in the mystery horizon, in order to reveal it. Blaga's man is perfected in terms of these two unconscious horizons and becomes a mystery itself. Mystery is for Lucian Blaga „the supreme angle of view” that allowed him to understand the world as a mystery. Only by means of mystery, the world can be known and revealed; only through the mystery man can understand and bring the world closer.

*Blaga writes in **Antropologia filosofică** that human destiny is twice broken: first, as biological being disadvantaged by poor adaptive capacity; second, as being creative, transcendent subject to the censorship of the Great Anonymous.*

We do not meet in Lucian Blaga's works a pure philosophical anthropology. The human type mystery, which he reveals in his philosophical thinking, is decorated with elements related to mythology, folklore, culture and philosophy. Discussions on the problematic nature of the human destiny are specific to European philosophical thought in the second half of last century. Mystery man is just one of the many aspects of the human typology representative for the European culture.

Keywords: *Lucian Blaga, Romanian philosophy, human being, mystery, philosophical anthropology.*

Filosofia românească, situată, după cum se știe, pe un plan valoric apropiat de cel al sistemelor filosofice occidentale, și-a legat destinul de cel al omului. Umanismul, încrederea în capacitatea creatoare a ființei umane reprezintă constante ale creațiilor filosofice românești. Există o veritabilă tradiție antropologică specifică gânditorilor români, care au zămislit, de-a lungul timpului, incitante teme de meditație în legătură cu sfera de existență a omului și modalitățile concrete ale ființei umane de a se cugeta pe sine, desprinzându-se de lume și transformându-se în obiect de meditație ontologică. Istoria antropologiei filosofice românești demonstrează că omul nu se arată gânditorilor sub același chip. Astfel, Neagoe Basarab, autorul primelor însemnări filosofice despre om, elaborează un portret al ființei umane în strânsă concordanță cu valorile creștine ale vremii. În perioada umanismului românesc, Dimitrie Cantemir manifestă primul semn de nemulțumire metafizică legat de armonia omului cu lumea din care face parte, scriind că omul a intrat „în gâlceavă cu lumea.” În plus, renumitul cărturar lansează, pentru întâia oară, ideea că poporul român s-a format în granițele unei culturi minore. Acest gând va fi preluat și amplificat de Lucian Blaga care își va exprima nemulțumirea față de situația omului creator de „cultură minoră.” Atent la destinul creator al omului, constituit sub spectrul „mioriticului,” Lucian Blaga amintește, în antropologia sa, de teoria undulațiilor a lui Vasile Conta.

Preocuparea pentru problemele omului este veche la Blaga. Filosoful român concepe relația dintre cultură și statutul existențial al omului ca un mijloc de adâncire a dimensiunilor specifice ființei umane. Cultura, consideră Blaga, face parte din modul de a fi al omului. Creată de om, cultura dobândește un statut ontologic. Superioritatea homo sapiens în raport cu celelalte viețuitoare se afirmă tocmai prin curajul său de a adăuga la starea de echilibru anterioară, menținută prin orizontul biologic, psihologic și social, un nou orizont - cel cultural. Evadând în orizontul necunoscutului, creat de noul mediu cultural, omul se descoperă pe sine ca ființă creatoare și acceptă impulsurile revelatoare ca pe niște atribuții normale ale destinului său. Vocația creatoare îl însoțește pe om pe drumul descoperirii de sine și îi hrănește iluzia că nu ar exista nici un obstacol în calea năzuințelor sale de depășire a condiției umane. Aspirațiile creatoare ale omului, crede filosoful român, sunt stăvilite de Marele Anonim, care stabilește anumite frâne estetico-ontologice. Ele acționează în chipul „categoriilor abisale” ce dau consistență tuturor creațiilor artistice. Pentru a înțelege mai bine, reținem că ele acționează sub forma unei matrici stilistice ce se regăsește, în chip mai șters sau mai clar, în orice plăsmuire artistică. Destinul creator al ființei umane se zbate în limitele unor categorii abisale, stabilite de marele demiurg.

Prin urmare, ființa umană este de două ori nefericită. Mai întâi, fiindcă este subjucată dorinței de a-și depăși condiția biologică, apoi, pentru că este nevoită să trăiască în orizontul misterului „în vederea revelării acestuia.” Definindu-se pe coordonatele spațiului mister și timpului mister, omul lui Blaga se desăvârșește în funcție de aceste două orizonturi inconștiente, se molipsește de misterul lumii și devine el însuși mister.

Misterul reprezintă pentru Lucian Blaga „supremul unghi de vedere”¹ care i-a permis să cunoască lumea ca pe o taină. Doar prin mijlocirea tainei, lumea poate fi cunoscută și revelată, doar prin intermediul misterului omul poate să aducă lumea mai aproape și să o cunoască. Cunoașterea lumii ca taină se realizează întotdeauna prin intermediul gândirii mitice pe care omul o folosește pentru a înțelege și explica lumea. Imposibilitatea ființei umane de a scoate la iveală un unic mit dezlegător,

¹ Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, București, Editura Minerva, 1985, p. 162.

care să rezolve toate misterele lumii, apare în antropologia lui Blaga, ca aspect al tragismului existenței umane. Destinul omului, scrie Blaga în *Antropologia filosofică*, este de două ori frânt:

- în primul rând, ca ființă biologică dezavantajată de slabele capacități adaptative;
- în al doilea rând, ca ființă creatoare, supusă cenzurii transcendente a Marelui Anonim.

Revelarea misterului lumii neputându-se realiza pe deplin, omul încearcă să se afirme ca ființă istorică și creatoare. El speră că, în planul existenței istorice și creatoare, se va bucura de o anumită libertate, concretizată în posibilitatea de a alege între variatele moduri de gândire și trăire, între variatele modele ale tipologiei umane. Într-adevăr, revelarea misterului neputându-se realiza decât parțial și indirect, ființa umană poate alege să trăiască după modelul omului de știință, al omului istoric sau al omului creator.

Numai în calitate de ființă creatoare, absorbită de orizontul misterului, scrie Blaga, omul poate scăpa de greua povară a necunoscutului și se poate apropia de succes în încercările lui de revelare a misterului. Superioritatea omului poate fi dovedită în plan material, prin creierul său dezvoltat, în plan psihologic și social, prin inteligență și geniu creator, în plan ontologic, prin transcenderea realității imediate și plasarea în nemărginitul orizont al necunoscutului. Orizontul necunoscutului are o funcție stimulatorie și îi dezvoltă omului dorința de a revela misterul prin aptitudini creatoare. În concluzie, departe de a fi „*un simplu mănunchi de primitivisme*,”² omul apare ca factor activ în lume, ca factor creator de cultură.

În volumul *Aspecte antropologice*, filosoful român analizează problema destinului cultural al ființei umane și mărturisește că a doua natură a omului este cultura. Cultura s-a revărsat asupra lumii naturale, l-a îndepărtat pe om de rădăcinile lui biologice, instinctuale și i-a oferit, în schimb, un nemărginit orizont al misterului. Doar prin intermediul creației, omul își poate manifesta capacitatea de transcendere. Desigur, această forță de transcendere este ocluată de Marele Anonim, care pune opreliști în calea năzuințelor cognitive ale oamenilor. Marele Anonim,

² Idem, *Aspecte antropologice*, Timișoara, Editura Facla, 1976, p. 125.

care joacă, în cadrul sistemului filosofic blagian, rolul de principiu fundamental, a ridicat multiple probleme interpretative. Când ajungem la Marele Anonim, suntem mereu puși în încurcătură de caracterul complex al acestui „*produs mistico-filosofic*.”³ Înzestrat cu calități divine, cu însușiri demonice și o eternă capacitate de autoregenerare, Marele Anonim aplică principiul „*conservării misterului*” și creează cenzura transcendentă, oprind realizarea idealurilor cognitiv-transcedentale ale oamenilor de geniu. În teoria cenzurii transcendente găsim câteva lămuriri în legătură cu natura Marelui Anonim și posibilitatea cunoașterii lui. Personajul principal al cărții intitulate *Cenzura transcendentă* nu este însă Marele Anonim, ci omul mister și eforturile lui de a ajunge la forme superioare de cunoaștere. Ca ființă cognitivă, adânc implicată în procesele de transcendere, omul mister joacă un rol esențial în revelarea absolutului.

Ideea de mister guvernează întregul proces de cunoaștere blagian. Omul mister se remarcă sub diferite ipostaze ale subiectului cunoscător și apare:

- ca simplă individualitate cognitivă;
- ca ființă luciferică;
- ca personaj paradisiac.

În *Trilogia culturii*, Lucian Blaga încearcă să explice care este diferența dintre diversele ipostaze cognitive ale omului. În acest volum, apărut în 1936, filosoful pune accentul pe natura duală a omului, care apare fie ca ființă luciferică, fie ca ființă paradisiacă. Blaga numește cunoaștere paradisiacă acea formă de cunoaștere înțelegătoare care operează cu mistere latente. Misterul este obiect al cunoașterii înțelegătoare, iar sarcina acestei forme de cunoaștere este „*de a insera obiectele pe plan conceptual*,” mai exact de a transpune în concepte materialul concret intuitiv, prin transformarea lui în obiect cognitiv. Cunoașterea luciferică, dimpotrivă, părăsește palierul cunoașterii misterele latente și se aventurează în necunoscut, nu în sensul descifrării lui, ci în direcția înlocuirii necunoscutului cu un mister și mai mare. Considerat ca punct de plecare al oricărei acțiuni cognitive, misterul

³ Al. Tănase, Studiu introductiv la *Trilogia culturii*, București, Editura Minerva, 1985, p. 1-45.

adaugă un plus de cunoaștere, care determină o intensificare calitativă a necunoscutului.

Desigur, confuziile ridicate de ideea misterului blagian se intensifică din momentul în care observăm că filosoful român se referă la diferite tipuri de mistere, care pot fi descifrate prin diferite forme de investigare cognitivă. Lumea este împânzită de mistere, spune Blaga, care consideră că există:

- mistere latente;
- mistere atenuate;
- mistere permanentizate;
- mistere potențate.

Situația se complică și mai mult când cititorul descoperă o altă structurare a tipurilor de mistere, împărțite ca:

- mistere fanice;
- mistere criptice.

Dacă, prin cunoaștere luciferică, misterul se deschide pe mai multe planuri, în cunoașterea paradisiacă întâlnim doar niveluri diferite de abstractizare. Cunoașterea luciferică operează cu două tipuri de transcendență: transcendență orizontală și transcendență verticală. Cele două tipuri de transcendență corespund:

1. *orizontului spațial* - care face posibilă expansiunea cognitivă pe același plan;

2. *orizontului temporal* - favorabil creșterii și devenirii.

Reținem că elanurile cognitive ale omului luciferic sunt puternic diminuate de Marele Anonim, care îngrădește dreptul oamenilor de a îndeplini actul transcenderii și de a-i revela esența absolută. Atitudinea Marelui Anonim este explicabilă dacă ne gândim că formele de cunoaștere absolută ar pune în pericol echilibrul ontologic sub 3 aspecte:

1. ar dispărea natura criptică a Marelui Anonim;
2. ființa umană însăși ar fi pusă în pericol de pierderea naturii sale duale prin dizolvarea în transcendent;
3. ar avea loc o deșrădăcinare a omului.

Concluzia formulată de Lucian Blaga în *Cenzura transcendentă* este cât se poate de simplă: cunoașterea, în loc să îl apropie pe om de Marele

Anonim, mai rău îl îndepărtează. Deși este înzestrată cu „*destulă îndrăzneală*” și cu „*suficiente însușiri ale minții*,” ființa umană se află în imposibilitatea de a cunoaște esența divinității. Singura formă de cunoaștere la care poate accede este cea numită de Blaga „*minus - cunoaștere*,” adică o formă de cunoaștere care potențează misterul și nu distruge „*corola de minuni a lumii*,”⁴ ci o transformă în „*neînțelesuri și mai mari*.”⁵ Cunoașterea are o relevantă funcție creatoare, care contribuie la ocultarea misterului prin creație, prin convertirea misterului în „*metafore revelatorii și tipare abisale*.”⁶

Vocația cognitivă a omului este dublată de o vocație creatoare. În spațiul proceselor creatoare, misterele pot fi revelate prin intermediul categoriilor abisale. Considerate părți constitutive ale destinului uman, categoriile abisale intervin în confruntarea permanentă a omului cu misterul, ele alcătuiesc materia stilistică a miturilor. Cunoașterea mitică, la rândul ei, îl ajută pe om să își depășească limitele existențiale și vine în completarea insuficiențelor sale puteri cognitive.

Miturile sunt încercări de salvare a misterelor. Miturile se înfățișează ca mistere amplificate și poartă amprenta gândirii metaforice a ființei umane. În privința metaforicului, Lucian Blaga face distincție între două tipuri de metafore:

1. *metaforele plasticizante*, care au o simplă funcție expresivă și

⁴ „*Eu nu strivesc corola de minuni a lumii
și nu ucid
cu mintea tainele, ce le-ntâlnesc
în calea mea.*”

⁵ „*...eu cu lumina mea sporesc a lumii taină -
și-ntocmai cum cu razele ei albe luna
nu micșorează, ci tremurătoare
mărește și mai tare taina nopții,
așa îmbogățesc și eu întunecata zare
cu largi fiori de sfânt mister
și tot ce-i neînțeles
se schimbă-n neînțelesuri și mai mari.*” (Lucian Blaga, *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*)

⁶ Lucian Blaga, *Artă și valoare*, în *Trilogia valorilor*, București, Editura Fundației Regale pentru Literatură și Artă, 1946, p. 561.

2. *metaforele revelatorii*, care sunt dezlegătoare de mister.

În esență, oricărui act de creație îi revine sarcina de a revela un mister. Trăind în orizontul misterului și întru revelarea lui, putem presupune că ființa umană este capabilă să pătrundă în ascunzișurile misterelor. În realitate, nu posedăm decât iluzia că actul de transcendere cognitivă a fost realizat. În urma eforturilor de înțelegere și decriptare a misterului, obținem doar o revelare disimulată, o cunoaștere mitică, exercitată prin limbaj metaforic.

Misterul este disimulat prin revelație, iar procesele disimulării se realizează prin intermediul binecunoscutei matrici stilistice. Matricea stilistică face parte din orizontul inconștient al omului. Ea constituie fundamentul unei culturi, scheletul de bază al oricărei creații artistice. Referindu-se la specificul sufletului colectiv românesc, Lucian Blaga descoperă că matricea stilistică proprie poporului nostru este conformă spațiului și timpului mioritic, ceea ce înseamnă că destinul nostru cultural ia forma unui spațiu molcom ondulat care „*descinde din plai, culminează pe plai și sfârșește pe plai,*”⁷ într-un ritm specific, asemănător doinei noastre populare. Este de la sine înțeles că identitatea fiecărei culturi naționale este determinată de coordonate spațiale și temporale specifice, de o matrice stilistică unică. Ceea ce diferențiază o cultură națională de alta sunt simbolurile spațiale și temporale care constituie matricea stilistică.

Revenind la subiectul de bază al acestei lucrări, menționăm că Lucian Blaga face o distincție evidentă între două planuri ontologice: planul ontologic al omului mister și planul ontologic al ființei umane concrete. Dacă omul mister se înfățișează ca zămisitor de cultură, omul concret este creator de civilizație. Dacă culturii îi revine rolul de a revela mistere și semnificații, civilizația răspunde nevoilor de autoconservare și securitate ale omenirii. După cum aminteam mai sus, raportul Marelui Anonim cu omul mister este mediat de cenzura transcendentă, care are rol reglator. „*Spiritul se realizează în viață - scrie Blaga - numai în măsura în care această realizare nu contravine la intențiile cenzurii transcendente.*”⁸

⁷ Idem, *Spațiul mioritic*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 17.

⁸ Lucian Blaga, *Cenzura transcendentă*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 160.

De când se știe, omul a încercat să pătrundă dincolo de cenzura transcendentă și a reușit să își depășească condiția, plăsmuind mituri sau alte concepții metafizice, dezlegătoare de mistere. Ființa umană nu poate trăi fără metafizică. Ea are nevoie de această viziune abstractă despre „cealaltă lume” pentru a se apropia de Marele Anonim. Definind lumea ca mister, omul își asigură accesul la tainele universului prin efort creator și nu prin extaz mistic. Toate creațiile sale - artistice, religioase și științifice - sunt realizate cu un singur scop: acela de a dezveli mistere, de a înțelege esența Marelui Anonim prin intermediul unei cunoașteri disimulate.

Oamenii au găsit soluția depășirii cenzurii transcendente prin intermediul cunoașterii mitice. Fiecare mit reprezintă o încercare a ființei umane de a pătrunde în orizontul misterului pentru a-l revela. Ca mod de a fi specific uman, revelarea misterului se produce în cadrul gândirii magice. Magicul, scrie Blaga, joacă rolul unei „locotenente cognitive” și ia locul multiplelor necunoscute de care mintea umană nu poate da seama. Magicul devine un produs al minții umane și are:

- o *funcție ontologică*, fiind plasat la mijlocul distanței dintre mister și revelare;
- o *funcție cognitivă*, acoperind golurile pe care cunoașterea obișnuită nu le poate soluționa;
- o *funcție pragmatică*, magicul servind la orientarea omului în lumea dată;
- o *funcție vitală*, deoarece, prin gândirea magică, „se creează o lume prielnică sufletului ca atare.”⁹

Prezența copleșitoare a misterului în filosofia blagiană dovedește că gânditorul român s-a folosit de această idee pentru a construi o imensă antropologie a omului mister. Chiar dacă nu folosește termenul ca atare, prezența omului mister se simte pretutindeni, în orice fragment din sistemul său filosofic. Ideea omului mister reprezintă o încercare originală de definire a ființei umane dintr-o altă perspectivă, cea a orizontului misterului. De pe acest palier, ființa umană se înfățișează ca o entitate extrem de complexă, ca o sinteză a omului concret, a omului cunoscător și a omului mistic. La orice nivel de existență ne-am raporta, prezența

⁹ Idem, *Despre gândirea magică*, București, Editura Garamond, 1992.

omului este hotărâtoare. În general, ființele umane se plasează când într-un orizont, când într-altul, în funcție de idealurile pe care vrea să le obțină. Cert este că viețuirea în orizontul misterului îl așează pe om într-un cadru existențial extrem de generos, de unde acesta guvernează lumea faptelor și a simbolurilor. Orizontul misterului este un fel de „apriori” a problemelor cognitive și metafizice pe care și le pune omul. Din perspectivă antropocentristă, observăm că totul se măsoară pornind de la om, cu toate că întreaga lui istorie spirituală, marele său destin creator este dependent de absolut și de îngăduința Marelui Anonim.

Neacceptându-și condiția tragică, trăind sub puternica obsesie a tainelor lumii, Blaga însuși a luat chipul omului mister și a încercat să spargă zidurile înălțate de Marele Anonim în calea afirmării destinului uman. În concluzie, existența tragică devine la Lucian Blaga condiția afirmării măreției lui homo sapiens, deoarece, dintre toate creaturile, singur omul a fost capabil să realizeze un salt ontologic menit să-l pună în pericol pe Marele Anonim, care și-a intensificat eforturile de stăvilire a năzuințelor creatoare ale ființei umane.

Nu întâlnim la Lucian Blaga o antropologie filosofică în stare pură. Tipul uman al omului mister, pe care îl relevă gândirea sa filosofică, este decorat cu elemente din domeniul mitologiei, folclorului, gnoseologiei și filosofiei culturii. Cunoașterea problematizantă a ființei umane este specifică gândirii filosofice europene din a doua jumătate a secolului trecut. Omul mister nu este decât una din multiplele ipostaze ale tipologiei umane reprezentative pentru cultura europeană de la sfârșitul secolului XX, care se situează sub presiunea unor puternice influențe teoretice, generate de nivelurile de acceptare și definire a tragismului destinului actual al omenirii.